

MILAN MOGUŠ

NAPOMENE O VITEZOVIĆEVU JEZIKU

Milan Moguš
Zagreb

UDK: 808.62-087:929 P.R. Vitezović
Izvorni znanstveni rad
Ur.: 1988-02-05

Pavao Vitezović pisao je svoje radove na latinskom i hrvatskom jeziku. Osnovne karakteristike jezika korištenog u Odiljenju sigetskome, njegovom najboljem pjesničkom radu, prikazane su u ovom članku. Svojim književnim jezikom Vitezović pripada tzv. sjevernoj varijanti koja je sklona objedinjavanju čakavskog, kajkavskog i štokavskog dijalekta. Osnova Vitezovićevog jezika je čakavica. Ovo je prikazano tipičnim čakavizmom, napr. **zač, kadli, s manom, a nami** itd. posebno kroz sjeveročakavski dupli glas **jat, misit, testo i lipo telo**. Naglašavanje je također čakavsko, točnije ono koje se upotrebljavalo u pjesnikovom rodnom gradu Senju.

Razborito je ovdje podsjetiti na činjenicu da je Pavao Vitezović u svom književničkom radu upotrebljavao dva jezična izraza: latinski i hrvatski. Latinski je jezik naučio u škola-ma, usvajao ga od početnih školskih dana u Senju do završnih gimnazijskih dana u Zagrebu, a nakon toga samoobrazovanjem. Latinski je jezik prvo i glavno komunikacijsko sredstvo Vitezovićeva spisateljstva. Slavu je učena historičara i najpoznatijeg tadašnjeg profesionalnog književnika stekao Vitezović upravo svojim latinskim djelima. Pored mnoštva njegovih latinskih poslanica, što ih je upućivao ličnostima od Senja do Zagreba i Beča te od Slovenije do Slavonije i Ugarske, stoje Vitezovićeva poznata i priznata historio-grafska djela, kao što su npr. **Croatia rediviva (Oživjela Hrvatska)**, **Plorantis Croatiae secula duo (Dva stoljeća uciviljene Hrvatske)**, **Bosna captiva (Zasužnjena Bosna)**, **Serbiae illustratae libri octo (Prikaz povijesti Srbije u osam knjiga)**, **De aris et focus Illyriorum (O žrtvenicima i ognjištima Ilira)** i dr. Za to je dobivao velike časti, iako najčešće bez financijskog efekta, a bilo mu je omogućeno da uđe i u tzv. »Pintu«, društvo učenih ljudi čije je sjedište bilo u Vidovcu Baltazara Patačića, što je odgovaralo onovremenim književnim i naučnim akademijama osnovanim tada u Ljubljani, Splitu i Dubrovniku¹⁾.

1. *Uspor. Izložba djela Pavla Vitezovića, izd. JAZU, Zagreb 1952, str. 31.*

Evropske je neke ratne događaje opjevao Vitezović i u svojim hrvatski pisanim djelima. Tom dijelu pripadaju, kao što se zna, njegovo **Odijeljenje sigetsko** (vezano za sigetsku bitku 1566. godine) i **Senjčica** (u kojoj opjevava senjsko junaštvo u pomorskoj bici 1704. godine).² Pored toga objavio je Vitezović **Priričnik aliti razliko mudrosti cvitje, Lado horvatski iliti Sibila, Kronika aliti spomen vsega svieta vikov** i dr.

Na temelju predočenog vidi se da je Vitezović, grubo uzevši, svoje historiografske spise pisao latinski, a svoja književna i poučna štiva objavljivao hrvatski. Ali stroge granice ipak nema. Ne smije se, naime, zaboraviti da je Vitezović i u latinskim tekstovima bio nadahnut i okretan pjesnik, kao što svjedoči njegova **Lamentatio Segniae** gdje između ostaloga pjeva:

Illa ego sum veteri longe notissima saeclo
Segnia Marte potens, Segnia dives opum.
Illa ego, tot quondam famosis nixa triumphis
Fida suo Regi Segnia, fida Deo.
Illa ego, quae longe super alta solumque superbum
Et vetus extuleram Segnia clara caput
(Etc.)

U prijevodu Stjepana Ivišića³.

Ja sam vam poznati onaj posvudā već od starine
Silan na oružju Senj, bogatstvom jednako jak.
Ja sam vam onaj Senj, što pobjede preslavne dobiv
Bogu i kralju sam svom vjernost sačuvao sved.
Ja sam vam onaj Senj, na pučini koji posvudā
i starom ponosnom tlu glavu izdigo bjeh.
(Itđ.)

S druge pak strane ima povijesnih djela, kakvo je npr. **Kronika**, koje nije pisao latinski nego hrvatski, jer je i predložak **Kronici** bio hrvatski pisan. A vrhunac se jedinstva latinsko-hrvatskog dvojstva nalazi u Vitezovićevu čuvenom, iako tiskom neobjavljenom, riječniku **Lexicon latino-illyricum** u jednom sačuvanom svesku i **Lexicon illyrico-latinum** u dva nesačuvana sveska.

Ako se dakle želi govoriti o jeziku Vitezovićevih djela, onda bi valjalo uzimati u obzir obje komponente, latinsku i hrvatsku, jer se one umnogome isprepliću. Ovom ćemo se zgodom zadržati samo na jednoj komponenti, razmatrajući jezik Vitezovićevih hrvatski pisanih djela, prvenstveno **Odiljenja sigetskoga** kao Vitezovićeva najboljeg pjesničkog djela.

Treba odmah na početku reći da je Vitezović postupno izgrađivao svoj odnos prema jeziku te, u vezi s tim, i prema pravopisu. To se lako razabire u njegovim djelima ili, još bolje, u predgovorima djela koje je vrlo često iskorištavao da izloži svoje jezikoslovne

2. Uspor. Milan Moguš: **Vitezovićeva Senjčica**, *Senjski zbornik* 5, Senj 1973, str. 375-392.

3. Preuzeto iz monografije **Senj**, izd. JAZU, Zagreb 1940.

4. Opširnije o Vitezovićevu filološkom radu pisao sam u članku **Pavao Vitezović kao jezikoslovac**, *Zbornik Zagrebačke slavističke škole* 2, Zagreb 1974, str. 73-79.

pogleda.⁴⁾ Tako, upravo u predgovoru **Odiljenja sigetskoga 1694.** godine obraća se Vitezović čitaocu ovim riječima:

»Znam, dragi prijatelju, da kod mnogih dilo ovo prijetno, a kod mnogih pogovoreno bude: videći da nigdor još takovih knjig ne spravi koje bi ali hvaljene ali kuđene od svih bile. Ništar ne manje niti se ja na jedno zanašajući, niti drugoga bojeći, pisam ovu **Odiljenja sigetskoga**, koju pred petima leti spravih, na svitlo dati odlučih, kako i učinih, najveće toga radi da slavni hrvatski jezik naš u toliko pozabljenje ne dohodi da skoro vikovični (na jedno rečenje) domorodci materinskim jezikom dobro općiti i svaku rič pravim nje imenom spovidati ne mogu. U čemu ne drugo nego veliko stranjskih narodov u ove orsa-ge nastanjenje i mladencev naših iz tuđe zemlje dohodećih izkazanje kriviti moram. Jere otuda ne već **knez** (comes) nego **grof** (Graff), ne **žilj** (lilium) nego **liliom**, ne **trg** (forum) nego **pijac** (piazza), ne **gospodičić** (domicellus) nego **kišur** obiknuli smo govoriti. Kakoti nam se i neznano čini sada **udes** (fatum), **brina** (toedium), **pir** (nuptiae), **bedeni** (moenia), **lužanj** (narcissus), **bunar** (puteus), **ad** (infernus), **sika** (scopulus), **cić** (ob), **klikovati** (ululare) i mnogo drugih, što i meni i svakojemu koji slovinskoga jezika obilnost promisliti more teško zvoni, jere

človik najdičnije svoju halju nosi,
a šta doma nije, to se vani prosi.

Zato, prijatelju moj, kada u knjižicah ovih riči morebit nikoje čtal budeš, koje nisi lahko čul, ne reci: ni hrvatska ali slovinska rič.«

A taj stav prema jeziku razlaže Vitezović i u predgovoru **Kronici**⁵⁾ 1696. godine, i u **Priječniku**⁶⁾ 1703. godine, ali i u predgovoru latinskoga djela **Plorantis Croatiae secula duo**⁷⁾ iste godine. Iz tih se predgovora vidi da je Vitezović bio veoma zaokupiran određivanjem osnovice hrvatskoga književnog jezika na prijelazu iz 17. u 18. stoljeće. Uostalom, tom je problemu želio posvetiti i posebno djelo, **Temelje jezika slovinskoga**, kako piše na kraju predgovora **Odiljenja sigetskoga**.

Hrvati su imali dvije osnovne koncepcije o svom književnom jeziku u ranijim razdobljima. Južna je struja, nazovimo je tako, bila sklonija prihvaćanju jednog narječja kao temelja književnom standardu. Tako je u 16. stoljeću u splitskom, hvarskom i zadarskom

5. **Kroniku aliti spomen vsega svieta vikov počnje Vitezović Predgovorom k onemu koteri budu čtali ove knjige gdje između ostalog stoji:**

»Kroniku aliti spomen vsega svieta vikov imate ne s malim trudom iz vnovih knjig i rukopisov pobranu, na velik i pravo plemenit nauk složenu i na svitlo danu da se većšina š njom služi. Naslidovah većim delom Vramca popa kojega, kako takoj drugih razumnih ljudih kih pisma najдох, vlastovite reči popisah. Zato nemojte se čuditi da negdi čtete slovensku, negdi majdačku, negdi posavsku, negdi podravsku, negdi pako primorsku, a negdi i kranjsku reč budući i ja tako pisane našel. I to vse slovenski jeziki od kojih vsaka lipse se pristoji uzeti reči neg od tujega kogagoder: dijačkoga, nemsčkoga ali ugarsčkoga posuđevati. Pače i s tim se dže jeziki, čim se večkrat i drugačije jedna reč izreči more. I u tom se vnovi razumni ljudi trude da odiče svojega naroda jezik kako od drugih prositi ništar mu ne bi bilo potrebno.«

6. **U predgovoru Priječnika Vitezović piše:**

»Najdeš, moj stavče, v ovih malih knjižicah i pismo i riči nikoje nad kimi ćeš misliti jesu li pravo pisane i jesu li pravo hrvatske? Što se pisma dostoji, ne najдох još nijednoga pisca ni književnika koji bi s maločom dijačkih aliti latinskih slov obilje hrvatskoga našega jezika dobro ali pravo pisal. I zato pred trimi letmi iznajдох jedan kruto dobar, lagak i pravičan način za takovo pismo koga obznanih u rečenom dijačkom jeziku, ali do sih dob potrebna k tomu slova ne mogah činit napraviti... Riči pak vse hrvatske jesu ako ne povsud općinske ar vnovge hrvatskoga orsaga strane s dijačkim ugrskim i nimekim jezikom pomutiše se, navlastito u slovinskih varaših gdi se s dijačkim jezikom u duhovnih i pravednih stvarjah najveć služe i gdi Ugri, Nimeci, Latini najveć obujahu. Niti vidim jednoga već ovo vreme ki se trsi čistoću slavnoga domovinskoga jezika odvetku zahrantiti, izvan gornjih Hrvatov ki se domovine jezikom i u crkvah pojućim i u pravdah štućim i med sobom općecim slove, da prem drugoga naroda zapovidništvu jesu podrženi.«

7. **I u djelu Plorantis Croatiae saecula duo nalazi se poglavlje Lectori benevolo salutem u kojem piše (u prijevodu Veljka Gortana):**

»Nalazit ćeš nadalje u toj pjesmi neka imena koja se ne podudaraju s pravilima latinske poezije i gramatike. Ne bih htio da ih pripisješ mojoj pogrešci ili nesmotrenosti. Njihov sam naime rod i kvantitetu izrazio prema narodnom jeziku. Zbog toga ćeš čitati često muške prijevde uz gradove i ženske prijevde uz rijeke i naći ćeš pokrtačen vokal ispred više konsonanata. To je zahtijevala osobitost ilirskog govora koju ne treba sputavati latinskim i grčkim potrebama jer bi se iskarvila priroda ili roda ili izgovora.«

književnom krugu stvaran književni izraz na bazi čakavskoga narječja. Isto se događalo i u dubrovačkoj sredini koja je svoju štokavštinu kroz nekoliko stoljeća tako brusila da bi u Gundulićevim djelima dosegala vrhunac književnog izraza. U 17. stoljeću dubrovački model postaje dominantan: sve se više utemeljuje spoznaja da bi štokavsko narječje, uz stanovit broj čakavizma koji su već inkorporirani u književnu štokavštinu, trebalo uzeti za književni tip jezika. Takav je tip književnog jezika najrasprostranjeniji, pa nije ni čudo što mu se, pored književnika, priključuje i prvi hrvatski gramatičar Bartol Kašić koji 1604. objavljuje u Rimu *Institutiones linguae illyricae* u kojima nastoji »dati najbolja pravila našega jezika«, odnosno »oblik govorenja koji je najboljemu najbliži te ga ilirski ljudi razumiju«⁸⁾. Važnost je štokavske orijentacije zacijelo najbolje izrazio leksikograf Jakov Mikalja koji u predgovoru svoga rječnika **Blago jezika slovinskoga**, štampanog između 1649. i 1651., ističe da bi Hrvati – po uzoru na Talijane koji su odabrali toskansko narječje za književni jezik – trebali odabrati jedno narječje, i to bosansko jer je ono, po Mikaljinu mišljenju, najljepše.

U sjevernoj je grupi, naprotiv, dominirala drugačija koncepcija. »Sjevernjaci« su, naime, vidjeli budućnost književnoga jezika u sjedinjavanju čakavskoga, kajkavskoga i štokavskoga narječja. Moglo bi se reći da je ta koncepcija bila mutatis mutandis osnovna koncepcija u razvoju književnoga jezika kod sjevernih Hrvata od samoga početka njihove pismenosti. Već u glagoljaškim tekstovima možemo uočiti snažnu jezičnu strukturu predloška. Tako se u tekstovima sa čakavskom osnovicom, isprepliću kajkavski i štokavski elementi, a u štokavskim djelima jasni su tragovi čakavizama⁹⁾. Stvaranje jezičnog standarda na »sjedinjavačkoj« tezi osobito su zdušno prigrlili naši protestanski pisci, najveći zagovornici tzv. kontaktnih sinonima. Tradiciju trodijalekatne isprepletenosti uvelike su njegovali pisci i leksikografi ozaljskog kruga koji su se okupili na državini Zrinskih i Frankopana¹⁰⁾. Potpuno je razumljivo da se toj struji priklonio i Pavao Vitezović.

Dio predgovora **Odiljenja sigetskoga** pokazao je već da Vitezović smatra sastavnim dijelom književnoga jezika one književne iskaze koji su izrasli na domaćoj podlozi. Dijalekatne razlike u vokabularu, kad i postoje, ne bi trebale biti nikakvom smetnjom pri čitanju (»kada čtal budeš«) nego činjenicom koja pomaže proširivanju leksičkoga fonda svakoga pojedinca, koja omogućuje da se nauče i izričaju udomaćeni u drugim sredinama. Jer, Vitezović je shvatio da ujedinjenje hrvatskih pokrajina ne znači centripetalnost samo u geografskom smislu nego i u kulturnom, a kulturno je jedinstvo usko povezano s jezičnim. Zemljama koje se oslobađaju turskog jarma treba pokazati što su bile prije turske najezde i okupacije. Isto ih tako treba uputiti da Hrvati govore istim jezikom bez obzira na dijalekatne razlike: »riči pak vse hrvatske jesu ako ne povsud općinske«, navodi Vitezović u predgovoru **Priječnika**. Različitost u leksiku nije nikakav minus. Naprotiv: mnogi se narodi diče spoznajom da im se u jeziku »većkrat i drugačije jedna reč izreći more«. Osim toga lakše će se naći domaći izraz za neki pojam ako ono što se nalazi u pojedinim narječjima budemo smatrali zajedničkim bogatstvom, pa »od drugih prositi ništar ne bi bilo potrebno«. Vitezović je mnogo putovao i mnogo čitao, pa se rano uvjerio da su alternanti dijalekatni oblici, koji se rabe u hrvatskim narodnim govorima, prodrli snažno u književni jezik i postali njegov sastavni dio. Zato je, kad je god smatrao potrebnim, uno-

8. Radoslav Katičić: **Gramatika Bartola Kašića**, Rad JAZU 388, Zagreb 1981, str. 41.

9. Uspor. Eduard Hercigonja: **Kajkavski elementi u jeziku glagoljaške književnosti 15. i 16. stoljeća**, Croatica 5, Zagreb 1974, str. 169-245.

10. Uspor. Josipa Vončina: **Jezik ozaljskog kruga**, Zbornik Slavističke škole 2, Zagreb 1974, str. 59-71.

sio u svoja djela jezične osobine iz drugih (u njegovu slučaju: nečakavskih) govora. U biti iz istih se razloga tako žestoko obarao na posuđenice iz »dijačkoga, nemškoga ali ugerškoga« jezika koje potiskuju i guše hrvatske riječi, pa su mnogi već i zaboravili domaće izraze za pojedine pojmove¹¹⁾.

Iskazi proklamirani u predgovorima našli su odjeka u Vitezovićevim djelima. Tako u stihovima **Odiljenja sigetskoga** nalazimo na mnogo mjesta favorizirane primjere kao **knez, kneza, knezi, kneže**, ali nikada **grof**, nalazimo **pir** za 'svadbu', pa i pridjev **piran** (»srce gotovo je kot na **pirne** slasti« II/359), ali gotovo nikada ono što se Vitezoviću činilo posuđenicom ili tuđicom. Takav ga je stav navodio na nov potez, poticao ga je na stvaralaštvo domaćih jezičnih tvorbi. Ako uvjetno nazovemo novim tvorbama, odnosno Vitezovićevim tvorenicama one riječi što u Akademijinu rječniku imaju samo Vitezovićevu potvrdu, onda možemo navesti mnoge primjere iz **Odiljenja sigetskoga** kao: **žuhkina** 'gorčina', **zvrviti** 'navrvjeti, navaliti', **zdišac** 'uzdah', **zaštrapati** 'poprskati', **utuhati** 'ugasiti, oslabiti', **spaciti se** 'pokvariti se, dobiti drugi oblik' **prograniti** 'razgranati se, raširiti se', **pripirati** 'prijetiti, groziti', **pomučiti se** 'ojunačiti se', **poditi se** 'podići se', **pobruniti** 'potamnjeti', **perjen** 'zakićen perjanicom', **ostraza** 'straža', **odsvojiti se** 'lišiti se', **nepočin** 'nedjelo', **nazlob** 'zloba, mržnja', **napriditi rat** 'napredovati u ratu' i dr. Dakako, ima u Vitezovićevu **Odiljenju sigetskom** i onih riječi koje se uopće ne nalaze u Akademijinu rječniku, kao npr. **zrada** 'rado' (»grob kopaju **zrada** za bližnjega svoga«, II, 600), **zrenuti** 'izagnati' (»i z ovog tila tužnu dušu **zreni**« II, 896), **otpoke** 'otkako' (»**otpoke** k Sigetu mi nesrične vile v tekućem letu drage smo pustile« II, 614), **obod** 'ubod' (»ah, ovi **obod** i me srce vride« I, 426), **obitati** 'obećati' (»sv nebu živeći ko mi bog **obita**« I, 547), **obaljati** 'rušiti, obarati' (»al sve većom brinom zaostajat valja, koja me s tvrdinom do zemlje **obalja**« I, 118) **najednuč** 'najednom, odjednom' (»gljedam sve svoje **najednuč** zgibat« II, 423) i dr. Jasno je da i takve lekseme moramo pripisati Vitezovićevim tvorenicama.

Nema sumnje da je ovoliko Vitezovićevih leksičkih noviteta, i to samo u jednom njegovu djelu, veoma zanimljivo s gledišta Vitezovićeve doprinosa izgradnji našeg književnog vokabulara na kraju 17. i početku 18. stoljeća, vokabulara koji je tada bio pod velikim pritiskom tuđica. Koliko god to bila istina, analiza leksika **Odiljenja sigetskoga** može pomoći još nečemu: — utvrđivanju pjesničke strukture Vitezovićeve spjeva u sigetskoj bici. Za tu smo svrhu pregledali čestotnik **Odiljenja sigetskoga** što smo ga, pored kompjutorske konkordancije, izradili u Zavodu za lingvistiku zagrebačkog Filozofskog fakulteta.

Analiza frekvencijara **Odiljenja sigetskoga** pokazuje, što se moglo i očekivati, da je među 16.220 riječi-pojavnica najfrekventniji veznik i. Međutim, najfrekventnija imenica je **Siget** što, s obzirom na tehniku, također ne začuđuje. To se visoko frekvencijsko mjesto još i povisuje kad se imenici **Siget** doda imenica **grad** koja se na mnogo mjesta odnosi upravo na Siget ili se nalazi u sintagmi **Siget grad**, kao što svjedoče primjeri:

»Opstre bana moga u **Sigetu gradu**:
grada prosi toga da mu naši dadu,
 al vole za svoga kralja da svi padu
 neg pod turskog cara **grad** podadu« II, 799-802.

11. Na poplavu je tuđica upozoravao i Juraj Križanić koji u predgovoru **Gramatike između ostalog piše** (u mome prijevodu): »Srbi pak i Hrvati toliko su izgubili od svojega djedovskog jezika da osim domaćih poslova ne mogu ni u čemu drugom valjano raspravljati; i kako je netko napisao, Hrvati, kaže, i Srbi svim jezicima govore, a nijednim jezikom ne govore. Prva im je riječ, name, ruska, druga mađarska, treća njemačka, četvrti turska, peta grčka ili vlaška ili albanska. Tamo je dakle govor iskvaren što se tiče riječi« (uspor. **Gramatično izkazanje ob ruskom jeziku**, *Sabrana djela Jurja Križanića*, knj. 2, Zagreb 1984, str. 49).

Međutim, mnogo je zanimljivije da se odmah do imenice **Siget**, tek koje čestotno mjesto niže, nalaze imenice **smrt** i **srića**. Ovdje valja napomenuti da sve, ili gotovo sve, Vitezovićeve potvrde riječi **srića** znače 'sudbina, usud, udes, kob'. To se vrlo dobro vidi iz primjerâ kao:

- »jer dulje živiti **srića** mi ni dala« I, 329
- »gdî nas **srića** bije srid ognja gorkoga« II, 292
- »sit truda i boja, to je **srića** kriva« IV, 198
- »**srića** je odsudila« IV, 342

odnosno iz kolokacijâ kao **nemila srića**, **kljeta srića**, **ljuta srića**, **zla srića** i dr. Na taj način dobivamo dakle u Vitezovićevu **Odiljenju** najfrekventniju sintagmu **smrt** i **sudbina**, što upućuje na amblem naše barokne književnosti. Baroknu fakturu **Odiljenja sigetskoga** potvrđuju, doduše, i drugi elementi, ali je ona lako uočljiva i pri čestotnoj analizi Vitezovićeva leksika. U toj baroknoj stiliziranosti – istina, vremenski ponešto zakašnjelaj – mogu se naći i druge književne nasljedbine poput dubrovačko-renesansnih klišeja **ma vilo**, **ma srića**, **me srce**, **tve sluge**, **nje tilo**, odnosno poput sintagmi **ljuta rana**, **tužna ljuba**, **cvit rumeni**, **suze roniti** i dr., što je zacijelo preuzeto iz narodne poezije. Sve to ukazuje na širinu Vitezovićeva književničkog obrazovanja koje je našlo svoj odraz u obilnoj leksičkoj tvorbi, odnosno u leksičkim sklopovima što se nalaze u stihovlju **Odiljenja sigetskoga**.

Ali pored leksičkog dijela problema isto je tako važno razmotriti i gramatičku strukturu Vitezovićeva jezika. Upozorit ćemo bar na temeljne sastavnice te strukture.

Već je Junkovićeva analiza Vitezovićeva jezika u **Kronici**, dakle u djelu za koje je Vitezović imao kajkavski predložak Antuna Vramca, pokazala da je Vitezović unosio u **Kroniku** neke osobine senjskog govora, većinom čakavizme koji su već bili prodrli u kajkavsku književnost 17. stoljeća¹². Stoga je sasvim razumljivo da se u **Odiljenju sigetskom**, djelu što ga je Vitezović pisao u svom rodnom Senju, nalazi izvorna čakavska podloga. To potvrđuju tipični čakavizmi kao npr. **s manom** (6 puta tako, nikada drugačije), **s nami** (pored **I** put **nama** u sroku sa **sama**), **s vami** (4 puta, nikada drugačije), upitni prilog **zač** (8 puta, nikada drugačije) te **vač** i **nač**, prilog **kadi** (5 puta pored češćeg **gdi**, ali ne u značenju 'ubi'), aorist pl. **vazeše** pored sg. **zeh** te infinitiva **zeti** i participa **zet**, upotreba konsonantskih grupa **glj**, **klj**, **hlj** u primjerima kao **gljedati**, **kljeknuti** i **hljepiti**, supstitucija fonemom **ž** u tuđicama tipa **sinžir** 'lanac, okovi' (»ja dospih u **sinžir** od dragih razdiljen« I, 447) itd.

Od te senjske (bolje reći: sjevernočakavske) podloge ima otklona koji su dvovrsni: jedni su plod Vitezovićeva odstupanja od norme zbog potrebe rime, drugi su išli za proširkom čakavske podloge kako bi djelo bilo razumljivo i nečakavskim čitaocima na znatnom dijelu sjeverozapadne Hrvatske gdje su nalazili utočište i nečakavski prebjeci. Prvi se otklon može ilustrirati različitim ponašanjem riječi sa **ě**. Zna se, na primjer, da se u sjevernočakavskoj zoni, kojoj pripada i Senj, glas **ě** dvojako reflektira prema tzv. pravilu Mayer-Jakubinskoga¹³. Zna se i to da ta pravilna dvostrukost predstavlja jedan od temeljnih crta čakavskoga narječja¹⁴. Zato se u Senju govorilo¹⁵ i danas se govori¹⁶ **misit testo**, **lipo telo** i **belo mliko**. Tako je, u osnovi, i u Vitezovićevu **Odiljenju sigetskom**, kako pokazuju

12. Zvonimir Junković: **O jeziku Vitezovićeve Kronike**, Radovi Slavenskog instituta 2, Zagreb 1958, str. 93-119.

13. L. Jakubinskij: **Die Vertretung des urslav. ě im Čakavischen**, Zeitschrift für slavische Philologie 1, Leipzig 1925, S. 381-396.

14. Milan Moguš: **Čakavsko narječje. Fonologija**, Zagreb 1977, str. 37-44.

15. Jelka Ivšić: **ě u senjskom govoru**, Južnoslovenski filolog 10, Beograd 1981, str. 171-178.

16. Milan Moguš: **Današnji senjski govor**, Senjski zbornik 2, Senj 1966, str. 1-152.

primjeri upotrijebljeni najčešće izvan sroka, npr. **cena, seno, stena, leto, mesto, telo, telesno, železo, vera, sed, susjed, tesno** itd. pored **bižati, dica, divojka, lip, misec, srića, sli-pota** itd. Ali kad srok zahtijeva, promijenit će Vitezović pravilan ekavski refleks i ikavski, pa dobivamo rime:

»Pustit ćemo ude za te **stanovito**,
i škode i prude svršit ovo **lito**« II, 185-186
»ki bi vas gojili na noge i **lita**«
držanja učili vridno **poglavita**« I, 429-430
»Viteški moj bane, koga slavno **dilo**
na sve svita strane jur se j' **rastočilo**« II, 361-362
»Još će ki lav doći od moga **kolina**
koji hoće zmoći i prognat **Turčina**« II, 479-480.

Ikavske reflekske u ovim i sličnim primjerima možemo smatrati novijima. Da su noviji, vidi se gdje ne samo po neočekivanom refleksu *ě* nego i drugim osobinama. Bjelodan je primjer za tu tvrdnju Vitezovićeva dubleta **predobitje** i **pridobiće** u značenju 'pobjeda'. Stariji ekavski oblik ima i staru konsonantsku grupu **tj** (**predobitje**), a u novijem ikavskom obliku promijenjena je grupa **tj** u **ć** (**pridobiće**). Dakako, noviji se oblici nisu trebali naći u **Odiljenju sigetskom** samo zbog rime, nego su mogli biti preuzeti iz književnih djela ikavske provenijencije bilo umjetničke bilo narodne, kao što pokazuju primjeri poput **s dragom se diliti, diliti se sa zemljicom, cvit rumeni** i drugo. Ne treba, stoga, iznenaditi što u čakavskom **Odiljenju sigetskom** ima i nečakavskih oblika. Tako, na primjer, pored čakavskih likova **zač, nač, vač** (pa i **v'** gdje apostrof pretpostavlja vokal **a** koji je ispušten zbog potreba broja slogova) nalazimo **što** koje je, vrlo vjerojatno, dubrovačko. Pored štokavskih niti čakavsku je osnovicu znala prošarati i pokoja kajkavska, kao što su npr. infinitivi tipa **daruvati, klikuvati, kupuvati, poštuovati**, nastali u kajkavskom po uzoru na prezent. Takvim je postupcima Vitezović i na djelu pokazao kako se, kad zatreba, mogu uspješno prezentirati i nečakavski oblici, pogotovu što su mnoge izglose bile tada zajedničke čakavskoj i kajkavskoj sredini (npr. skup **čr**, razlikovanje sekvencija **lj, nj, tj** od fonema **l, n, ć** i sl.). Na taj je način izdizao Vitezović spomenute lokalne dijalekatne podloge na višu razinu, na razinu književnog jezika koji treba da bude razumljiv što većem broju sunarodnjaka. Nastavljena je tako u 17. i 18. stoljeću izgradnja književnog jezika na trodijalekatnoj bazi.

Vidjelo se da je polazni dijalekt u Vitezovićevu slučaju nesumnjivo čakavski. Ali pored čakavskih oblika koji mogu katkad imati i nečakavske ekvivalente najčakavskiji je element u **Odiljenju** svakako akcentuacija.

Ponajprije, valja upozoriti na samu činjenicu da je Vitezović na neki način želio označiti kako što treba čitati, i to ne samo u **Odiljenju** nego i u drugim djelima. Prozodijske oznake nisu redovite, ali ih je ipak toliko da se može dokučiti o kojoj se akcentuaciji radi. Osim toga, usporedba građe u pojedinim djelima pokazuje da je Vitezović bio dosljedan u bilježenju naglasnosti. Primjeri iz **Odiljenja** nalaze se zabilježeni i u drugim djelima¹⁷⁾; unio ih je Vitezović dobrim dijelom čak i u kajkavsku **Kroniku**¹⁸⁾. Zato je za ovu zgodu dovoljno da se prikaže način naglasnog bilježenja u **Odiljenju**.

17. Uspor. npr. Blaž Jurišić: **Pomorski izrazi u Vitezovićevu rječniku**. Anali Jadranskog instituta 1, Zagreb 1956, str. 297-403.

18. Zvonimir Junković: **Navedeno djelo**.

1. Znakom ` obilježena je naglašena kračina, npr. **otàc, svàka, sadà, kakò, ràd, 'rado', vàs 'sav'**, Gsg. **domovine, lèda**, prezent **bùde**, imeprativ **bùdi**, aorist **svànu, pòda**, komparativ **tèže** itd.

Takvu oznaku imaju često neki veznici i prijedlozi koji, doduše, nemaju svoga akcenta, ali je na taj način, čini mi se, Vitezović razrješavao neke homografske probleme, kao (veznik) **dà # dá** (prezent), (veznik) **ni # nī** (prezent), (veznik) **â # â** (uzvik), (prijedlozi) **ò, ù # ô, û** (uzvici) i sl.

2. Kratak je naglašen vokal označen mnogo češće udvajanjem slijedećeg konsonanta, npr. imenice **letto, silla, ranna, matti, človikka, mlakke**, pridjevi **vesselo, milla**, infinitivi **datti, ostatti, povidatti, govorrìti, ranniti**, prezenti **roddi, prohodde**, participi **zbillà, povra-tille, činillo, plakkali** itd.

3. Znakom ^ obilježena je naglašena duljina silazne intonacije, npr. zamjenice **kî, kâ, kê, kû, kô, mâ, mē**, Gpl. **drâg** (:Nsg. **draga**), **Dalmât** (:Nsg. **Dalmata**), aoristi **bi, kûpi, zkâ-za** i dr.

4. Znakom ´ obilježena je nalašena duljina uzlazne intonacije, npr. Gsg. zamjenica **mojé, tvojé, svojé, njé**, Gsg. imenica **zemljé, hrané, lipoté**, Gpl. imenica **rúk, gláv, strán, žén, dób**, prezenti **tresé, zové, leží, činí, zvoní, ní, píta; držé, leté, stojé**, infinitiv **zét**, imperativ **dáj** i dr.

Iz izloženoga se vidi da je Vitezović prenosio u stihove **Odiljenja** stari troakcenatski sustav jer prve dvije oznake odgovaraju ` akcentu (**otàc = otâc; ranna = ràna**), treća (**drâg = drâg**), a četvrta ~ (**píta = pîa**). U tom se bilježenju tek tu i tamo javlja oznaka za nenaglašenu duljinu (npr. **júkatti = jûkâti** 'jaukati', **zábitti = zâbîti** 'zaboraviti') što će biti češća pojava kasnije u rukopisnom **Lexiconu**.¹⁹⁾ Sasvim je razumljivo da takvu Vitezovićevu akcentaciju smatramo čakavskom, a s obzirom na činjenicu da se u **Odiljenju** nalaze i primjeri tipa inf. **gînuti** – prez. **gîne, gîneju** (Vitezović: **ginnuti (ginne, ginneju)**), dakle primjeri koji nemaju u prezentu sjevernočakavske (novljanske) metatonije, lako je zaključiti da je Vitezovićeva akcentuacija upravo senjska. Ta je akcentuacija konsekventno provedena u svim Vitezovićevim djelima.²⁰⁾ A budući da je akcentuacija, da podsjetimo, najstabilniji jezični elemenat, može se slobodno reći da dugotrajnijeg spomenika senjskoj čakavštini Vitezović nije mogao podići pišući rodnim mu jezikom svoja djela. Taj je spomenik krasan prilog našoj povijesnoj dijalektologiji i povijesti književnog jezika.

Summary

*Pavao Vitezović wrote his works in Latin and Croatian. Basic characteristics of the language used in **Odiljenje sigetsko** (Siget Parting), his best poetic work, are discussed in this article. By his literary language Vitezović belongs to the so called northern thrend which tends to the unification of chakavian, kajkavian and štokavian dialects. The basis of this three-dialectal language of Vitezović's work is chakavian. This is shown by the typical chakavianism, for example **zâc, kadli, s manom, s nami**, etc., apart from northern chakavian regular double reflex of **jat** (misit testo and lipo telo). Accentuation is also chakavian, exactly the one used in the poet's birth place of Senj.*

19. Zanimljivo je da Vitezović upotrebljava isti znak za naglašenu i nenaglašenu duljinu uzlazne intonacije.

20. Čak i u djelu s kajkavskom osnovicom kakvo je **Kronika** (uspor. Zvonimir Junković: **Navedeno djelo**, str. 115).